

1927 MÄR. 17.

A KÉZIRATOKTÖL ELTÉRÖ
SZERZÖI KÖVITÄSÖKÄT
KULÖN SZÄMELTJÜK FEL

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBÖL.

KIADJÄ A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÄLY RENDELETÉBÖL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÖZSEF

OSZTÄLYTITKÄR.

XXIV. KÖTET 10. SZÄM.

CALLIMACHUS EXPERIENS
KÖLTEMÉNYEI
MÄTYÄS KIRÄLYHOZ

ÍRTÄ

HUSZTI JÖZSEF

L. TAG

*Felolvasta a M. Tud. Akadémia I. osztályának
1924. évi dec. 1.-én tartott ülésében.*

BUDAPEST.

1927.

CALLIMACHUS EXPERIENS
KÖLTEMÉNYEI
MÁTYÁS KIRÁLYHOZ

ÍRTA
HUSZTI JÓZSEF
L. TAG

*Felolvasta a M. Tud. Akadémia I. osztályának
1924. évi dec. 1.-én tartott ülésében.*

BUDAPEST,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
MCMXXVII.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, VIII., Múzeum-körút 6.
Főigazgató: Dr. Czákó Elemér.

CALLIMACHUS EXPERIENS KÖLTEMÉNYEI MÁTYÁS KIRÁLYHOZ.

I.

Callimachus Experiens magyar vonatkozású történeti műveit számontartja a magyar tudomány, ugyanilyen jellegű költeményeit azonban, melyeket valószínűleg Mátyás király udvarában való rövid tartózkodása alatt írt, eddig egynek a kivételével, melyet Hegedűs István kiadott és részben lefordított,¹ nálunk senki nem méltatta figyelmre.

Hogy ilyen magyar vonatkozású Callimachus-költemények vannak és hogy ezek kéziratait olaszországi gyűjtemények őrzik, azt az eddigi külföldi Callimachus-kutatók közül, amennyiben megállapítanom sikerült, ketten említették: futólagosan és pontatlanul Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell' Italia colla Russia, colla Polonia ecc. Firenze 1834* c. művében, valamivel behatóbban, azonban téves megállapításokat fűzve hozzájuk Heinrich Zeissberg, ki 1873-ban adta ki nagyjelentőségű monografiáját, *Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters*.² Arról pedig, hogy

¹ Kiadva Irodalomtört. Közl. VIII. 476—7. lk. a Vatic. Lat. 2869. sz. kéziratból „Pro Regina Beatrice ad Mathiam Hungariae Regem“ c. költemény. Egy kisebb részlet fordítása is olvasható a kolozsvári Mátyás király emlékkönyv 200. lapján. Feltűnő, hogy a Vatic. Lat. 2869-ben található többi magyar vonatkozású Callimachus-költemény Hegedűs figyelmét teljesen elkerülte.

² Az újabb Callimachus-irodalom, bár e költeményekkel nem foglalkozik, további becses adalékokat szolgáltat humanistánk életéhez és munkásságához. A tárgyalás folyamán említendő munkákon kívül fel kell hívnom a figyelmet a következőkre: Morawski, *Histoire de l'Université de Cracovie* III. 8. s. köv. lk. Zabughin a Pomponius Lactusról írt monografiáján kívül, hol Callimachusról természetesen sokszor megemlékezik, néhány találó mondattal világítja meg Callimachus asztrológiai álláspontját *L'umanesimo*

Callimachus hazánkban is tartózkodott, Toldi Ferencen kívül, aki futólagosan, egyetlen mondatban, a forrás és időpont megjelölése nélkül állította ezt,¹ tudtommal csak Arnaldo della Torre emlékezett meg, a firenzei platonai akadémia történetéről szóló hatalmas munkájában.² A. della Torre azonban tévedett akkor, midőn Callimachust a Mátyás udvarában összeverődött platonizáló humanista kör egyik állandó tagjának tartotta, amilyen pl. Francesco Bandini volt.³ Mint látni fogjuk, Callimachus Mátyás uralkodása alatt aránylag csak rövid ideig volt nálunk s valószínűleg e rövid tartózkodása alatt írta összes magyar vonatkozású költeményeit.

dinanzi al problema della Vita c. művében. (8. l.) Callimachus néhány addig kiadatlan költeményét olvashatjuk a *Stromata in honorem Casimiri Morawski*, Cracoviae 1908 c. gyűjteményben. (Ludovicus Piotrowicz, Philippi Callimachi carminum ineditorum particula 45. s köv. lk.; Adam Miodoński, Inedita cura Philippi Callimachi 185. s köv. lk.) Nagyon fontos értekezés-kivonat Windakiewicz-től: *Sur les manuscrits contenant la poésie de Callimachus* (Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie 1890; az eredeti értekezés címe *O rekopisach poezij Kallimacha*), mely mintaszerűen állapítja meg a tudományos kutatás által számontartott Callimachus-kéziratok egymáshoz való viszonyát és szövegkritikai értékét. Abban azonban, hogy az *Elegiarum epigrammatumque liber*, melynek legjobb kézírata, az általam is felhasznált, Barber. 2031 (= XXX. 104), mint gyűjtemény, 1482-ben keletkezett volna, nem tudok a jeles szerzővel egyetérteni. A későbbiekből kiderül, hogy e gyűjtemény egyes darabjai 1482 után keletkeztek. Azt a megállapítást viszont feltétlenül aláírom, hogy a római korszak után írt költemények legfontosabb kézírata a Vatic. Lat. 2869. Több fontos adat található Callimachusról A. Medin értekezésében: *Gli scritti umanistici di Marco Dandolo*. (Atti del R. Istituto Veneto di Scienze lettere ed Arti 1916—7. II. k. 338., 361—2., 373., 377. lk.) Több ízben megemlékezik róla Pietro Verrua különböző műveiben, főleg *Umanisti ed altri „viri studiosi“* etc. (Bibl. d. Arch. Romanicum III.) Nem volt alkalmam tanulmányozni Chrzanowski Ignácnak *Callimachus Vita et mores Greg. Sanoc.*-ről írt munkáját. (Említve Tört. Szemle 1914, 638. l.) Ugyancsak nem láttam a G. Mercati által (Per la cronologia della Vita e degli Scritti di Niccolò Perotti 56. l., 1. jz.) említett értekezés-kivonatot: St. Windakiewicz, *Les épigrammes romaines de Callimaque* (Bulletin internationale de l'Ac. Polonaise des sciences et des Lettres 1918. 76. l.).

¹ A magyar nemzeti irodalom története. II. 49. l.

² Storia dell'Accademia Platonica di Firenze, Firenze, 1902. (Pubblicazione de R. Istituto di Studi superiori pratici e di perfezionamento in Firenze. Sezione di filosofia e filologia.) 820. l.

³ V. ö. Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva-könyvtár. I. 88. l.

Míndezek a költemények együtt megtalálhatók a XV. századi 2869. sz. Vatic. Lat.-ban. Nevezetesen: *Ad Petrum Garasdam Hungarum*. — *Pro Regina Beatrice ad Mathiam Hungariae Regem*. — *De Adamante Mathie Regis et Aquila Cesarea*. — *De eisdem*. — *De coruo Mathie Regis et aquila Cesarea*. — *De adamante, coruo et anulo Mathie Regis*. A két első kivételével ugyanezeket a költeményeket megjeltem az ugyancsak XV. sz.-i 2031. sz. Barber. Lat.-ban, az egyik legfontosabb Callimachus-kódexben, melyet — Ciampi sejtése szerint¹ — valószínűleg Lattanzio Tebaldi (Tedaldi), Callimachus jó barátja, sajátkezűleg állított össze. A függelékben most először teljesen kiadott költemények szövegének alapja a Vatic. Lat. 2869; a négy utolsónál felhasználtam a Barber. Lat. 2031-t is. Már ez alkalommal megjegyzem, hogy a kéziratok következetlen helyesírását hallgatólagosan egységesítettem, amennyiben a szűkre szabott apparatus criticus-ba csak a fontosabb helyesírási eltéréseket vettem fel, míg a gyakrabban ismétlődő következetlenségeket jelzés nélkül javítottam. Bevezetésem további folyamán a rövidre fogott ismertető megjegyzéseken kívül főleg azt a problémát kívánom megfejteni: mikor, milyen alkalomból keletkeztek a magyar vonatkozású humanista költszetnek ezek a nem jelentéktelen emlékei?

II.

Az első költemény, *Ad Petrum Garasdam Hungarum*, irodalomtörténeti fontosságú adatokat tartalmaz. Callimachus olvasta — amit mi, sajnos, már nem tehetünk — Garázda Péter költeményeit s e jeles művek felvettették vele a gondolatot: hol, kitől tanulta Garázda a versírás művészetét, ki ihlette, kinek az utánzása emelte őt ilyen magaslatra?

Quis Phebus, que Musa tibi, meditabar, adesset,
Dum fluit exculpto carmen ab ingenio?

A rejtélyt megfejtette számára Váradí Péter, kalocsai érsek, Mátyás humanista körének egyik jeles tagja,² aki az olasz humanistát Janus Pannonius epigrammáival megismertette.

¹ I. m. 34. l. Ugyanez a nézete Windakiewicznek. A kézirat könyvtári száma Ciampinál: 1731.

² Életrajzát megírta Fraknói, Századok, 1883.

Callimachus a szakember éleslátásával azonnal megállapította, hogy Garázdát a nagynevű rokon példája ihlette, azé, ki elsőnek hozta a Duna mellé a latin költészetet s ezzel hazájának és népének nagy hírnevet szerzett:

Ille rudem primus permulsit versibus Histrum
Et patrie et gentis candida fama fuit.

Callimachus szerint azonban Garázda költészete magasan felülmúlja Janus Pannoniusét: amint Achilles atyját, Peleust, messze felülmúlta a fegyverek kezelésében, úgy Garázda is a nagybátyjáénál jelesebb művekkel gyarapítja Pannónia népének dicsőségét. Ha ezt az utóbbi állítást kételkedéssel kell is fogadnunk, a költemény mégis két szempontból igen nevezetes emlék: egyrészt megerősíti azt a máshonnan már ismert adatunkat, hogy Janus Pannonius epigrammáinak első összegyűjtője Váradi Péter volt,¹ másrészt azt a valószínű, de számunkra ellenőrizhetetlen véleményt hangoztatja, hogy Garázda Péter latin költészetében Janus Pannonius irányát folytatta.

A második, Hegedűs István által már ismert költeményt Callimachus Beatrix királyné nevében Mátyáshoz írta. A királyné panaszkodik amiatt, hogy Mátyás folyton háborúskodik, soha sincs mellette. Alighogy nyugaton győzött a császár seregei fölött, máris keletre, a török ellen fordítja fegyvereit. Ezek után azt lehetne várni, hogy Beatrix békekötésre buzdítja majd királyi férjét. Ehelyett váratlan fordulattal, ami a bevezető sorok panaszaihoz csak nehezen illik, maga Beatrix kezdi Mátyást a török elleni harcra buzdítani. Bár tudja, hogy a török rettentő ellenség, mégsem félti férjét, hiszen ismeri hadi erényeit és nagy hadi szerencsését. Sőt büszkeséggel gondol rá, hogy a király törökverő atyjának nagy hivatását,

¹ Teleki, Jani P. opusculorum pars altera 334. l. „Memorantur adhuc a viris doctis tres alii codices manu descripti, poemata Jani Pannonii servantes, quorum primus est ille, qui Epigrammata potissimum complectebatur, iussu regis Matthiae a Petro de Warda Archiepiscopo Colocensí collecta, quod idem Petrus in Epistola quadam ad Mich. Keszthelyi Canonicum Strigoniensem A. 1496. data, testatur, addens tamen in eisdem literis, codicem istum, qui in membrana scriptus erat, iam tum periisse. Vid. Chr. Saxii Onomasticon Literarium Part. II. ad nomen: Janus Pannonius.“ Váradi levclét Keszthelyi Mihályhoz újra kiadta Ábel Jenő, Analecta ad historiam renaescentium litterarum etc. 29—30. lk.

a keresztény vallás védelmét, továbbra is vállalja. A győzelem elmaradhatatlan lesz, amint azt Danubius, a megszemélyesített Duna, előre megjósolta. Ezt a jóslatot Callimachus beleszövi költeményébe. Beatrix is szívesen elmenne Mátyással a táborba, vele együtt harcolna,¹ ha nem harciatlan vidék szülte volna s ha asszonyvolta ebben nem gátolná. Mivel ez a vágya nem teljesülhet, arra kéri férjét, hogy távollétében is mindig emlékezzék meg róla s lehetőleg hamar igyekezzék épségben hazatérni.

A hátralevő négy költemény általában Mátyás és III. Frigyes harcaival foglalkozik. A sas jelképezi a császárt, a holló és a gyémántgyűrű a magyar királyt. A III. és IV. sz. költemények tulajdonképen gúnyversek az elvéhédtt császári sásra, mely elbizakodottságában a győzhetetlen gyémántba merte vágni kopott csőrét:

„O ebes cornu nimium retorto
— Vulneri non est habile inferendo
Vix cibis aptum, macies situsque in
Corpore testis, —

Desine inuictum decus et potentum
Principum ac regum specimen coruscum
Parque Phebeis radiis inepto
Scalpere morsu.“

A hollóról és a sasról szóló V. költemény nagy merészen összehasonlítja a két madarat, természetesen az előbbi javára: a madarak királya a párhuzamban igen rosszul jár, mert a holló, a jövő titkainak ismerője, fölébe kerül:

„Alis fatidicis et ore sacro
Parcarum reserat latentiora
Scita, nec sinit inscias futuri
Mentes sollicito pauore frangi
Aut spe non solidum eleuare plausum.

¹ Ennek történeti alapja van. Vecchioni (Notizie di Eleonora, e di Beatrice di Aragona, figlie di Ferdinando I., Re di Napoli, maritate dal real genitore con Ercole I. Duca di Ferrara, e di Modena, con Mattia Corvino, Re di Ungheria etc. Napoli 1791.) feljegyezi (93. l.): „Il Bonfinio dice, che per sei anni continui non istette mai in alcuna ora lontana da lei, ed in tutte le sue spedizioni militari andava egli sempre colla Moglie; e che negli altri anni seguenti con molta difficoltà talvolta se ne distaccava . . .“

A VI. költemény epigrammatikus rövidséggel rámutat Mátyás sikereinek szimbólikus forrásaira: a háborúban való győzhetlenséget adja az „adamantina uirtus“, a bölcseséget biztosítja a holló, a „delphica auis“, a király uralmának örökkévalóságát jelképezi az önmagába visszatérő gyűrű.

III.

Azt a problémát kell most megoldanunk, mikor, milyen alkalomból írta Callimachus e költeményeket. Hogy — legalább részben — Magyarországon írta őket, azt valószínűvé teszi a Garázda Péterhez intézett költeménynek az az állítása, mely szerint Váradí Péter kalocsai érsek közvetlenül a költemény írása előtt — *nunc!* — megmutatta Callimachusnak Janus Pannonius epigrammáit. Ez az élmény Callimachus-szal csak hazánk földjén történhetett meg.

Zeissberg néhány sorban foglalkozik e költeményekkel s szerinte a Beatrix nevében írt költemény az 1477-iki győzelmekre vonatkozik, amiket Mátyás a császár fölött aratott, az ugyanitt említett török elleni készülődés pedig az 1479-iki hadjáratra. A többi — nagyobbára III. Frigyeszt gúnyoló — költemény időpontjáról Zeissberg nem nyilatkozik, csak általánosságban annyit jegyez meg, hogy a magyarországi vonatkozású Callimachus-költemények a költő életének későbbi — az igazi lírai virágzást követő — időpontjában keletkeztek.¹ Marad tehát konkrét állításként az 1477—79 közé eső időpont. Ha Callimachus életpályáját — egy kis kitéréssel — közelebbről szemügyre vesszük, hamarosan kiderül, hogy ez az 1477—79-es időmegállapítás aligha lehet helytálló.

Callimachus, igazi nevén Filippo Buonaccorsi, 1437 május 2-án született firenzei területen San Gimignano-ban.² Családja,

¹ I. m. 399. l. „Der späteren Zeit gehören wol auch jene Gedichte an, welche Ungarn betreffen, so ein Gedicht für die Königin Beatrix an Mathias Corvinus, mit dem sie seit 1476 vermählt war. Aber das Gedicht erwähnt bereits der Erfolge, welche Mathias 1477 über den Kaiser errungen hatte, und der Vorbereitungen, die derselbe für den Türkenkrieg von 1479 traf . . .“

² Callimachus, életrajzát megírta Ciampi (i. m.) s eddig legterjedelmesebben Zeissberg (i. m.) Uzielli részletesnek tervezett műve a második közleménnyel megszakadt. (Filippo Buonaccorsi „Callimaco Esperiente“ di San Gimignano Miscellanea Storica della Valdelsa VI—VII.) Életének római szakaszára nézve v. ö. Gregorovius, Geschichte d. St. Rom VII. 578. s köv. lk.,

mint ő maga hirdette, tulajdonképen Veneziából származott. Még ifjan Rómába került Pomponius Laetusnak, a római akadémia fejének iskolájába. Pomponius Laetus alakja sokkal ismeretesebb, semhogy hosszabban kellene foglalkoznom vele. Ebben a korszakban, mikor az újra feltámadt régi Róma és Görögország annyi rajongót szerzett magának, Pomponius Laetus egyike volt a legelvontabb álmódzóknak; egyik életrajzírója szerint az őt körülvevő valóság szemében csak látzat volt, az igazi valóságnak az ó-kort tekintette. Körének tagjai az ő példájára antik neveket vettek fel: így jutott a költői hajlamú Buonaccorsi — célzással a nagy alexandriai költőre, Kallimachosra — a Callimachus névhez.

Pomponius Laetus akadémijában az államformáról más felfogást vallottak, mint a római kúriában s ez az ellentét 1468 tavaszán összeesküvésben robbant ki, amit a római szabad köztársaságért lelkesedő humanista kör, a jelek szerint, a katakombákban szőtt II. Pál pápa ellen. Az összeesküvés főbb tagjait, Pomponius Laetust és Platinát elfogták, Callimachusnak azonban sikerült ügyesen elmenekülnie. Az elfogottak érthető taktikával lehetőleg minden vádat igyekeztek a szerencsésen elmenekült társra hárítani.¹

továbbá Pastor, *Geschichte der Päpste im Zeitalter d. Ren.* II. 318. s köv. lk. V. ö. még a már idézett irodalmon kívül Giuseppe Dalla Santa, *Di Callimaco Esperiente*. (Filippo Buonaccorsi) in *Polonia e di una sua proposta alla Repubblica di Venezia nel 1495.* Venezia, 1913.

¹ Így Platina Bessarionhoz írt levelében. L. Zeissberg i. m. 352. l. Uzielli idézi Pomponius Laetus vallomását Callimachusról (i. m. VI. 132—3 lk): „Callimachus, quem utinam nunquam cognovissem, cum Romam venit, a me, quia litterarum studium imitari videbatur, hospitaliter acceptus est. Inde cognita eius insania et improbitate, ex amico repente inimicus factus sum. Coepique habere non hominem, sed eius perversos mores odio, qui satis meis abhorrebant. Ego frugalitatem, parsimoniam et sobrietatem semper amavi. Ille contra commensationibus, ebrietatibus et omni rerum intemperantiae incumbere, parvi existimans omnes praeter se ipsum. Mihi et animo subdolo minatus est, et coram haec verba, nescio an ex se, an ex fanatico spiritu, saepe pronuntiavit: Veniet tempus, quo me praecipiente et iubente multa verbera sustinebis, ex quo tentabis me placare, et non dabitur tibi locus aut aditus...“ Ezekkel az állításokkal szemben Callimachus hangsúlyozza védőiratában, hogy ő sem volt bűnösebb, mint társai (Acta Tomiciana I. Appendix, 3. l.): „Non sum ego in alia culpa, quam fuerant illi, qui a pontifice sunt absoluti.“

Callimachus tehát elmenekült. Először a szicíliai király udvarában húzódott meg, majd Kréta, Cyprus, Chios szigetén, végül Konstantinápolyban tartózkodott. Itt szerezte meg a keleti viszonyoknak azt a beható ismeretét, melynek későbbi diplomáciai pályáján olyan jó hasznát vette. Konstantinápolyból jutott át 1470 első felében, két évi bolyongás után a pápával akkor nem a legjobb viszonyban álló Lengyelországba, valószínűleg ott letelepedett kereskedő rokonának, Arnolfo Tebaldi-nak felszólítására. Bolyongásainak emlékére vette fel régebbi humanista neve mellé az *Experiens* jelzőt.

Lengyelországban sem volt az első időben nyugodalma; a pápa haragja ide is követte őt. Az 1470-iki október 28-án megnyitott petrikai országgyűlésen megjelent Alexander forli-i püspök, II. Pál követe és Callimachus kiszolgáltatását kérte. Az országgyűlés határozata Callimachusra nézve kedvezőtlen volt s Szánoki Gergely és a hatalmas Rithuanii Derslaw pártfogása ellenére, kihez Callimachus remek védőiratot is intézett,¹

¹ Acta Tomicana I. Appendix 1. s köv. lk. A védőirat ügyesen összekapcsolja a kiadatás kérdését a lengyel függetlenség problémájával: „Doleo sane vices meas, quod tam malis auspiciis in regnum vestrum venerim, ut non modo in eo negligi, sed ut maiestas regni et universa ipsius instituta una mecum et a vobis negligenda essent...“ A pápa nem is annyira az ő kiadatását akarja, mint inkább a lengyelek engedelmességét kívánja kipróbálni: „Nam quid de me pontifex sollicitus esse potest? Illud illuc in negotio meo agitur et molitur, ut vos parere doceamini et paulatim ad servitutum preparemini.“ S ha már a lengyelek a vendégjogot nem nézik, legalább a saját érdekeiket nézzék: „Quod si vos parum tangit innocentia mea et quod sub fide immunitatum vestrarum huc accessi: at saltem moveat vos vestra libertas, vestra dignitas, vestra maiestas, tucatur me conservatio probatissimarum constitutionum vestrarum.“ A védőirat mellett nagy hatással lehettek a pápa ellen írt költeményei. Ezek közül egyet fenntartott a Bibl. Laurenziana egyik kézírata, St. Annunziata 1677 (ora 440) f. 188. *Callimachi Bonacursii Geminianensis ad Paulum II. Epigramma anlistrephon, quod ita se habet:*

Laud tua non tua fraus, virtus non copia rerum

Scandere te fecit hoc decus eximium:

Conditio tua sit stabilis nec tempore paruo

Viure te faciat hic Deus omnipotens.

Ugyanez a kézirat több magyar vonatkozású költeményt is tartalmaz, melyekre ez alkalommal hívom fel kutatóink figyelmét: f. 136 Joannis Bucii Onicolae ad Ungariae Regem epigramma; Anonymi Lamentatio Europae ad Carolum et Ferdinandum Fratres versibus heroicis; f. 140 P. Iovii Broderico Carmen Hexametron ludicrum ac eo Latinitatis genere, quod vulgo Stoppiniano vocatur, compositum.

humanistánk ügye valószínűleg nagyon komoly fordulatot vett volna, ha II. Pál 1471 július 28-án hirtelen meg nem hal. Az utód, IV. Sixtus, megbocsátott az összeesküvőknek: az akadémia újra felvirult, Pomponius Laetus és Platina visszanyerték régi pozícióikat.

Callimachus is bántatlanul visszatérhetett volna most már hazájába, azonban ekkor már Lengyelországban sokkal jobban elhelyezkedett, semhogy visszatérésre gondolt volna. Nevelője lett a király gyermekeinek, szerelem — a sokat megénekelte. Fannia Swentocha szerelme¹ — sugározta be életét, s nonsokára magas diplomáciai megbízásai egymást érték. Rövid idő alatt Callimachus a lengyel bel- és külpolitikának egyik irányítója lett: hasonló, vagy talán még fontosabb szerepet kapott Lengyelországban, mint amilyent három évtizeddel azelőtt Enea Silvio Piccolomini töltött be III. Frigyes udvarában. Zabughin találóan nevezi őt lengyel Mazzarino-nak, ki menekültből új hazájának irányító politikusává tudta magát felverekedni. Belpolitikai elvei persze nem illettek a régi összeesküvőhöz: ő, aki Rómában egészen pogányszellemű republikánus volt, új hazájában az oligarchia túlkapásaitól fenyegetett királyi hatalom megerősítésének híve lett.² Felfogásával sok tekintetben megelőzte Macchiavellit. Külpolitikailag ő volt a

¹ Költészetét találóan jellemzi Lazzari, Ugolino e Michele Verino. *Studi biografici e critici. Contributo alla storia dell'umanesimo in Firenze, Torino, 1897.* 48 l. „Nei versi di Callimaco troviamo prolissità e lungaggini, ma in compenso molto fuoco e molta passione. Nei concetti, nei metri e nella foga dei sentimenti imita di preferenza Catullo, e ha come poeta, un impronta particolare viva e spiccata.“

² V. ö. Uzielli i. m. VI. 122—3. lk. „Infatti in Filippo Bonaccorsi appaiono due concetti assai diversi nei due periodi della sua vita, nel periodo cioè in cui dimorò in Italia e in quello che passò in Polonia. Ne primo deve ritenersi che egli si facesse maestro e restauratore in Roma di dottrine repubblicane, più che non volesse, in realtà, attuare allora una Repubblica pagana: nel secondo, divenuto di fatto, se non di nome, reggitore della Polonia, fu ivi il restauratore della cultura classica e della autorità regia minacciata dalle pretese dell'oligarchia polacca; ufficio che... poté benissimo compiere senza rinunciare all'estetica pagana e alle sue aspirazioni filosofiche razionaliste, ma anzi conformandosi agli insegnamenti che Platone stesso dà nella sua politica quando parla delle forme di governo adeguate alle varie condizioni di civiltà.“

törökellenes politika főinspirátora. Szakismereteit ezen a téren annyira megbecsülték, hogy pl. Venezia keleti követeinek, mielőtt állomáshelyüket elfoglalták volna, előbb nagy kerülővel Lengyelországba kellett menniök Callimachus tanácsainak kikérése céljából.¹

Azt lehetne gondolni, hogy ilyen körülmények között Mátyás, a törökverő és Callimachus, a törökellenes diplomácia vezető egyénisége, mindig egy úton haladtak. Ennek majdnem az ellenkezője következett be! Callimachus szinte állandóan keresztezte Mátyás útjait és alig volt még egy olyan keresztény diplomata, ki a magyar király messzemenő tervei elé több akadályt gördített volna, mint ő. Ezt elsősorban Mátyás és Kázmér király ellenséges viszonya magyarázza. Gondoljunk a magyar urak 1471-iki összeesküvésére, az 1478-iki újabb mozgolódásra, a cseh trón kérdésére, a német lovagrend ügyére! Mindezek igen komoly elválasztó mozzanatai voltak a két ország politikájának s csak természetes, hogy Callimachus új hazájának igyekezett mentől hasznosabb szolgáltatásokat tenni.

Ezek után érthető, hogy Callimachus már első fontosabb diplomáciai küldetése alkalmával, 1478-ban, Veneziában Mátyás ellen működött, amennyiben minden áron azt szerette volna elérni, hogy Venezia és az olasz államok vonják el a magyar királytól a török elleni háborúra megszavazott, de állítólag más hadi vállalkozásokra fordított segélyt. Ez a lépése csak részben sikerült: Mátyás ellenőrzést kapott a pápai követ személyében.² A következő évben, 1479-ben ismét diplomáciai sakkhúzást tett Mátyás ellen: Lengyelországban egyes körök a magyar királlyal való kibékülést sürgették s Callimachus hatalmas emlékiratot³ intézett az ifjabb Zbigniew Oleśnicki-hez

¹ U. ott VII. 84—85. „Questo spiega perchè Venezia ordinasse ai suoi ambasciatori presso i Sovrani d'Oriente di fermarsi, prima di rendersi alla loro sede, in Polonia per consultarvi il Bonaccorsi, nonostante che fossero così costretti a deviare grandemente dal loro cammino...“

² V. ö. Zeissberg i. m. 361—2. lk.

³ Acta Tomiciani I. 16. s. köv. lk. Az emlékiratban Mátyásra vonatkozólag rendkívül érdekes megállapítások olvashatók. Callimachus nem bizik Mátyás őszinte békevágyában: „Verum si aut periculum, aut necessitas Hungarum ad pacem convertet: non possumus dubitare, quin sublata causa, quae illi necessitatem incusserit, tolletur et pacis effectus...“

e terv megvalósítása ellen. *Ha az időpontot összehasonlítjuk, lehetetlen, hogy Zeissberg föltevése a Mátyást dicsőítő költemények történeti vonatkozásaira nézve helyes legyen.* Callimachus ebben az időben, 1477–79 között, a leghevesebb magyar ellenes politikai működést fejtette ki s bár a humanisták szükség esetén tudtak egyszerre hideget és meleget fujni, mégsem gondolható el, hogy kényszerítő ok nélkül egyazon időben hátba támadta és dicsőítette volna Mátyást. Más időpontot kell tehát keresnünk, hogy megokolhassuk Callimachusnak hirtelen hangulatváltozását a magyar királlyal szemben.

A véletlen megőrzött számunkra egy, e szempontból eddig figyelembe nem vett irodalmi emléket, melyből kiderül, hogy Callimachus 1483-ban, esetleg még 1484-ben is, hosszabb ideig Mátyás udvarában tartózkodott s vele barátságos viszonyban volt. Ez a firenzei Ugolino Verino költeménye *Ad Callimachum Etruscum poetam insignem, Pannonii regis amicum*, melyet Ábel Jenő közölt az Irodalomtört. Emlékek II. k. 346. lapján. Ebben Ugolino Verino kéri Callimachust, hogy költeményeinek hét könyvéből álló gyűjteményét ajánlja Mátyás figyelmébe:

Callimachi aeterni renovas qui nomina vatis,
 Nec sinis, ut versu sit prior ille tuo,
 Etrusci vatis peregrinum suscipe carmen
 Hospitiumque illi praebe, poeta, tuum.
 Commendes, precor, ut docto, mea carmina regi,
 Ut Maecenatis praebat officium.
 Laudari a doctis vera et pulcherrima laus est,
 Plebs sine doctrina iudicioque caret.

Ugolino Verino tehát, midőn részben régebben írt, részben frissiben szerzett alkalmi költeményekből gyűjteményét Mátyás számára összeállította, *tudta, hogy Callimachus ez időben Budán, Mátyás udvarában van, különben nem fáradozott volna fölöslegesen.* Mivel a gyűjtemény keletkezésének időpontját és körülményeit elég pontosan meg tudjuk állapítani,

Megbélyegzi Mátyás kalandos hódító törekvéseit: „... ille tamen semper studiosius appetivit aliena, quam sua conservavit.“ A Mátyás politikai múltjából levonható tanulságok alapján óvatosságot ajánl a magyar királlyal szemben: „Sunt quidem haec et alia multa sapientis et profundi consilii; sed cum considero facta superioris temporis, minime adduci possum, ut credam, alia ratione quemquam futura administraturum, quam praeterita administraverit.“

közvetve meghatározhatjuk Callimachus magyarországi tartózkodásának időpontját is.

Az időközben korai halállal elhunyt Ábel Jenő helyett Fraknói Vilmos írta meg az Irodalomt. Emlékek II. kötetének előszavát, melyben Ugolino Verino-ról a következőket találjuk: „1484-ben költői műveit hét könyvben *Epigrammatum libri septem* c. alatt egybegyűjtván, a gyűjteményt Mátyás királynak és Beatrix királynénak ajánlotta. A kézirat átnyújtásával egyik fiát (Silvestro d'Ugolino de Vieri) bízta meg. Ez a királyi udvarnál kitüntető fogadtatásban részesült. Pénzzel, lovakkal, királyi kiváltságlevelekkel elhalmozva tért vissza hazájába. De mikor Zengből Pesaro felé vitorlázott, a velencei köztársaság egyik főtisztviselője által megtámadtatott és kifosztatott“.

Ezek az adatok részben kiegészítésre, részben helyesbítésre szorulnak. Mindkettőt lehetővé teszi számunkra Alfonso Lazzari-nak 1897-ben, Torinóban megjelent, már idézett monográfiája: Ugolino e Michele Verino. Lazzari megállapítja, hogy Silvestro vagy Salvestro, nem fia, hanem testvére volt Ugolino-nak. Ez a Salvestro 1480—83 között Budán tartózkodott: ott megismerte az udvart, az ott szereplő személyeket, a király művészetpártoló hajlamait s midőn *1483-ban* hazájába visszatért, a királyi jutalom reményével rávette költőtestvérét, hogy Mátyásnak ajánlja valamelyik művét. Az összegyűjtött és az udvari viszonyok beható ismeretét eláruló alkalomszerű költeményekkel kiegészített kötetet azután maga Salvestro hozta Budára. Ugolino jó barátja, a magyar udvarral sokféle összeköttetésben álló Marsilius Ficinus írt e költeményekhez ajánlólevelet a nálunk letelepedett Francesco Bandini címére, mely levél ránk is maradt.¹

Mindeddig rendben van a dolog. Egyben azonban téved Lazzari is: szerinte Ugolino Verino 1485-ben fejezte be pannóniai epigrammait.² Ez nem lehet igaz, mert a költemények átnyújtása Budán már 1484 első felében megtörtént. Kétségtelenné teszi ezt a firenzei állami levéltárban található, 1484 augusztus 14-én kelt *okmány*, melyet Fraknói az Irodalomt. Emlékek II. k. bevezetésében Ábel hagyatékából közölt. Ebből kiderül,

¹ Analecta Nova. 288. I. V. ö. Lazzari i. m. 96—106. lk.

² I. m. 97. l.

hogy a *költemények átadása után* a kapott beces ajándékokkal hazatérő Salvestro-t a velencések 1484 július 16-án megtámadták és kifosztották.

Mi következik mindebből Callimachus magyarországi tartózkodásának időpontjára nézve? Salvestro először 1483-ban ment haza, másodszor 1484-ben. Első hazamenetele alkalomával értesítette fitestvérét, hogy régi ismerőse,¹ Callimachus is Magyarországon van. Ezért került bele a gyűjteménybe Callimachus is, mint Mátyás barátja, címzettként. Ugyancsak az is előrelátható volt, hogy az átnyújtás időpontjában Callimachus még nálunk lesz, különben Ugolino nem fáradozik hiába. *Callimachus tehát 1483-ban, esetleg még 1484-ben is Magyarországon tartózkodott s minden valószínűséggel ez időben írta magyar vonatkozású költeményeit.*²

Ezt a megállapítást részben a költemények is megerősítik. A *Pro Regina Beatrice ad Mathiam Hungarie Regem* c. költeményben olvashatjuk, hogy Beatrix ez alkalommal nem szándékozik férjét elkísérni. Mivel Bonfini megbízható feljegyzése szerint Beatrix házasságának első hat évében királyi férjét mindenüvé elkísérte,³ ilyen motívum csak egy 1482 (1476 + 6) után írt költeményben lehetséges. Azt is felhozhatom, hogy viszont a Garázda Péterhez írt költeményt, melyben Várad Péterre utalás történik,⁴ 1484 nyara előtt kellett Callimachusnak írnia,

¹ A Barber. Lat. 2031., 99 f. megállapítható, hogy Callimachus Ugolino Verino-nak ajándékokat küldött: tehát egymással baráti viszonyban álltak.

² Hogy Callimachus 1484-ben eltávozott tőlünk, azt valószínűvé teszi, hogy ugyanezen évben Bonfini szerint viszont Mátyás küldött követet a lengyel királyhoz, ugyancsak egy humanistát: Fodor Istvánt. A követség nagy fontosságú lehetett, ha Bonfini külön megemlékezik róla s hangsúlyozza, hogy Fodort a közvélemény jelölte ki erre a tisztre. Bizonyítani nem tudom, de az a benyomásom, hogy az időközben eltávozott Callimachus által felvetett kérdésekre Fodor vihette a döntő választ. V. ö. Bonf. Dec. IV. lib. VI. Ed. Hanov. 1506. 623 l. „Hoc etiam anno Stephanus Crispus, Urbani quaestoris e sorore nepos, Ferrariae primum, deinde Romae humanitatis studiis mirum in modum eruditus, claro item ingenio et profusa eloquentia praeditus, ad Casimirum Poloniae regem primum legationis munus obiit, ad quod omnium iudicio nimis videbatur idoneus.“

³ L. a fentebbi idézetet Vechioni művéből.

⁴ Pontificum . . . summus honor Colocensis . . .

Pannonii *monstrans* mihi *nunc* epigramata Iani etc.

mert Váradi 1484 nyarán börtönbe került, honnan Mátyás életében ki sem szabadult. 1485-ben különben Callimachus már újra Lengyelországban van, amint ez egy Angelo Poliziano-hoz írt leveléből megállapítható.¹

Eleve föltehető, hogy a Mátyás terveit különben folyton keresztező Callimachus a Mátyást dicsőítő költeményeket ama rövid lelki fegyverszünet alatt írta, amikor átmenetileg az ilyen hangú költemények keletkezését a hangulat és a körülmények is elősegítették. A III. Frigyes ellen írt költemények valószínűleg az 1484 elején nagy eréllyel folytatott sikeres hadjárat emlékét őrzik: Mátyás március 11-én foglalja el Bruckot, április 15-én a Bécs fölött uralkodó Kahlenberget. De az sincs kizárva, hogy Callimachust már korábbi események inspirálták. Az kétségtelenné látszik, hogy a Mátyást magasztaló versek még Bécsnek 1485 június 1-én történt bevétele előtt keletkeztek, különben Callimachus ezt a döntő mozzanatot föltétlenül megemlégette volna.

A törökellenes készülődésre vonatkozó, Beatrix nevében írt költemény alkalmának és háttérének pontosabb megállapítása történetkutatóink feladata lenne. Ez időben, 1483 elején, Dsem herceg párthívei igyekeztek Mátyást Bajazed császár elleni hadikészületekre bírni s a magyar király, bár III. Frigyesel harcban állt, Dsem herceg átadása esetén hajlandó is lett volna komolyabb lépésekre. Lehet, hogy Callimachus költeménye e tervezgetésekre vonatkozik. De az is lehet, hogy egészen más a háttér. Mátyás 1483 végén, mivel Bajazed igen előnyös föltételeket kínált, öt esztendőre békét kötött a törökkel, hogy III. Frigyes ellen szabad kezet nyerjen. Ez a békekötés nem tetszett Lengyelországnak, mert ezzel a törökveszedelem számára fenyegetőbbé vált. S valóban Bajazed 1484-ben Moldvaországot árasztja el, amivel Lengyelországot közélről érinti. Ugyanekkor VIII. Ince pápa, elfoglalván trónját, nagy szövetséget akart összehozni a török ellen; épen ezért

¹ V. ö. Ciampi i. m. 28. l. Arnaldo della Torre szerint (i. m. 615—6. lk.) Marsilius Ficinus 1485 elején Callimachusnak Magyarországra küldte volna el Platon fordítását. Ficinus kísérőlevele 1485 április 18-ról ránk maradt (Opera. Ed. Henricpetriana 870. l.); ebben még célzás sincs arra, hogy Callimachus a jelzett időpontban Magyarországon tartózkodnék!

Mátyást is, III. Frigyeset is meginti ellenségeskedésük miatt. Nincs kizárva, hogy Callimachus lengyel szempontból és megbízásból a törökkel való békekötés terve, vagy a már megkötött béke ellen dolgozott nálunk, amit az is igazolni látszik, hogy a vele barátságos viszonyban álló Váradi Péter is szinte a végsőkig ellenezte a békekötést. Ha ez a feltevés lenne helyes, akkor a költemények háttere megváltoznék: a Mátyást dicsőítő, III. Frigyeset gúnyoló költemények szinte azt akarják elhíttetni a magyar uralkodóval, hogy a császár, az elvéhédett sas, véglegesen legyőzetett s többé már nem veszedelmes; a Beatrix panaszát tartalmazó költemény — hogy férje, aki alig tért meg a nyugati háborúból, máris újra a török ellen készülődik — nem is annyira panasz, mint inkább buzdítás. A látzólagos panasz apja a vágy, Callimachus kívánsága: vajha Mátyás a törökkel kötött, a török által amúgy is megsértett szerződést Lengyelország tehermentesítése céljából felmondaná.

Akárhogy áll is a dolog: Mátyás továbbra is a maga politikáját csinálta, nem a lengyel királyét. III. Frigyes ellen folytatta a harcot, míg csak Bécs el nem esett. A pápától tervezett törökellenes szövetségből nem lett semmi s az István moldvai vajdától segítségül hívott Lengyelország Mátyás nélkül volt kénytelen a törökkel megmérkőzni. S amint 1483 előtt hiányzott Callimachusnál a lelki készség arra, hogy Mátyást dicsőítse, 1485 után is minden oka meg volt arra, hogy ettől tartózkodjék. *Tehát csak az említett két évben képzelhető el e költemények keletkezése.* 1486-ban ugyanis Callimachus már újra áskálódik Mátyás politikai tervei ellen a császárnál és a velencei köztársaságnál s ezt a magyarellenes politikai magatartását változatlanul megőrizte Mátyás haláláig. Nem lehet tehát arról szó, amit Arnaldo della Torre állít: hogy Callimachus Mátyás humanista udvarának állandó tagja lett volna. Legföljebb azt mondhatjuk, hogy amint Enea Silvio és Vitéz János barátságának nem ártott, hogy az egyik V. László ügynöke, a másik meg Hunyadi János tolla volt, úgy a lengyel hazafivá vedlett humanista Callimachus is valószínűleg mindig megbecsülte Mátyásban, politikai ellenlábásában, a tudományok és művészetek bőkezű pártfogóját.

Mátyás halála után Callimachus még egy ízben magyar földre lépett. A magyar trón követelői között volt Kázmér harmadszülött fia, János Albert is, a későbbi lengyel király. János Albert két alkalommal is próbálkozott hazánkban II. Ulászló ellen föllépni s egyik esetben Callimachus, ki titkára — magister epistolarum — volt, szintén elkísérte sikertelen útjára.¹ Körülbelül öt év mulva ezután, 1496 november 1-én a nyugtalan humanista pestisszerű betegségben hirtelen meghalt.

Első magyarországi tartózkodásának emlékei közé sorolható életének főműve I. Ulászlóról és a várnai csatáról,² melyet a magyar tárgyú humanista történetírás remekei közé számíthatunk. Ezt a művét Callimachus 1484—88 között írta, tehát közvetlenül magyarországi időzése után,³ talán részben még ez alatt. Minden esetre az ihletet, ösztönzést s talán az anyag egy részét is itt nálunk kaphatta meg e munkához. Ezenkívül magyar vonatkozású művei még a ránk maradtak között Szánoki Gergely életrajza és az Attiláról szóló értekezése.⁴

Mindent összevéve: e kiadatlan költemények figyelmet érdemlő emlékei annak a viszonyoknak, melyben a kor egyik legkiválóbb humanistája, legalább rövid ideig, Mátyás királlyal volt. Callimachus példája is megerősíti azt a tételt, hogy a XV. századi magyar humanizmus teljesen olasz befolyás alatt áll s amennyiben a környező államok valamelyikéből esetleg ösztönzést kaptunk, mint pl. Ausztriából, hol III. Frigyes kancelláriájában Enea Silvio működött, vagy Lengyelországból, hol 1472-től kezdve haláláig Callimachus volt a humanista törekvések központja, ez az ösztönzés végső eredményben majdnem mindig ugyancsak olasz eredetű.

¹ Zeissberg, i. m. 371. l.

² Kéziratait és kiadásait felsorolja Zeissberg i. m. 387. l. Teljesen elhibázottnak tartom R. Foerster értekezését: *Wladislaus Jagello II. rex Poloniae et Hungariae 1434—1444 ex fontibus et documentis adhuc ignotis illustratus. Vratislaviae, 1871.* A szerző azt akarná bizonyítani, hogy e művet nem Callimachus írta.

³ Zeissberg i. m. 385 l.

⁴ U. ott. 388. l.

CALLIMACHUS KÖLTEMÉNYEI.

I. Ad Petrum Garasdam Hungarum.

Quis Phebus, que Musa tibi, meditabar, adesset,
 Dum fluit exculto carmen ab ingenio,
 Pontificum sed summus honor Colocensis et artis
 Pierie lumen, nec minus eloquii,

5. Pannonii monstrans mihi nunc epigrammata Iani
 Quo ualeas plane numine me docuit.

Spiritus exagitat patruelis pectora et alte
 Subleuat atque humili non sinit ire uia.

Ille rudem primus permulsit uersibus Histrum

10. Et patrie et gentis candida fama fuit;
 Sed uelut armorum studio superauit Achilles
 Pelea, peruincis carmine tu patrum
 Eque tuo ingenio potioris gloria plectri
 Crescit Pannoniis urbibus et populis.

II. Pro Regina Beatrice ad Mathiam Hungarie Regem.

Quando erit ut uere posito cum casside telo
 Pacatus uenias ora manusque mihi;
 Quando ego securo tandem secura marito
 Haud trepido somnos pectore concipiam?

5. Nuper ab occiduis felici Marte relata
 Victor in Eoos uertere signa paras:

Ast ego dicebam superatis Cesaris armis
 O ego iam felix, hic meus annus erit,
 Pace fruar pariterque uiro nec ut ante dolebo

10. Pene noua in uiduo sponsa relicta thoro
 Iam mihi continget cum uero nomine fructus

12. Pellea *cod.*

- Coniugii et felix non sine iure ferar;
 Quique Beatricem nuper dixere beatam,
 Nomine non uano dicere me poterunt.
15. Ecce alium flendus mihi rumor nuntiat hostem
 Horrendum immensis uiribus atque opibus,
 Et qui non solum mortalibus inserat arma
 Verum etiam supera prouocet ore deum.
 Cogeris et rursus uiduo me linquere lecto
20. Nutantem ancipiti speque metuque simul,
 Et maiore iterum nisu concurris ad arma
 Victrices nuper que posuere manus.
 Non me fama ducis, non me numerosa iuuentus
 Pectoribusue magis terga timenda mouent,
25. Non modus armorum, non belli causa genusue,
 Non quidquid uero murmura manus habent;
 Cognita nempe mihi uirtus tua, cognita dudum
 Fortuna et Martis prospera facta tui;
 Quidue manu ualeas, que tantum uincere nouit,
30. Testantur laudis tot monumenta tuae.
 Sed neque consilio minor es, cum uiribus omni
 Exuperes, quot sunt quotque fuere duces:
 Hec mihi te reducem spondent pariterque triumphum,
 His modo Vindelice succubuere manus.
35. Sed mihi uix tanti dirum superasse tyrannum
 Inuisumque deo te domuisse genus,
 Ut placeat gelido, dum uincis, uiuere lecto
 Teque meum interea numen abesse uelim.
 Non tamen aspernor titulos laudemque paratam;
40. Crescat et emeritum tollat ad astra caput.
 Quique hominum tutela prius certissima dictus,
 Dicaris columen non minus esse dei:
 Subsistatque tuis humeris uelut ante parentis
 Religio, cuius tu modo sola salus.
45. Eueniet, uinces, onerataque colla catenis
 Precedet currus barbara turba tuos.

18. Are *cod.*

45. catenis *cod.*

- Id quoque Danubius, regni deus incola nostri
 Fatidico, ut perhibent, carmine concinuit:
 „Turce, acies conuerte retro temerariaque arma
50. Aduerso profers impia signa deo;
 Vinceris, pater ante tuus ceu uictus auusque
 Incepti et penas ambitiose dabis;
 Rex aderit, cuius tantum uictoria castris
 Cognita cumque ipso conditor orbis erit.
55. Hic te fulminibus, gladio petet ille corusco
 Igne tue ac ferro diripientur opes,
 Et quanta in tumido violentia flumine, ripis
 Ipse quoque effusus per tua castra ferar.*
 Sint rata, que numen cecinit fluuiiale, precamur,
60. Iusta sub auspicio quo prius arma cape,
 Et subitum referas petulanti ex hoste triumphum
 Seruatumque decus religionis habe:
 Nec quisquam uelit inde tuam vexare quietem,
 Fas tibi sit mecum postmodo pace frui.
65. Quod si me belli regio predocta tulisset
 Termodontiacis qualis obitur aquis:
 Non ego te sinerem sine me fera bella subire,
 Militie fierem sed comes usque tue.
 Arma tibi pugnam subeunti atque oscula dando
70. Te facerem monitu cautius ire meo,
 Et tibi precurrens, qua consertissimus hostis
 Preberem facilem post mea terga uiam
 Ac secura mei clipeo tua pectora tantum
 Protegerem, nam te sospite sospes ego.
75. Sed quia me menti tellus magis apta colende
 Ac pacis studiis ingeniosa tulit,
 Quod superest, palmamque tibi reditumque precabor
 Omnibus ad superos ambitiosa locis.
 Tu memor absentis pugnes properesque reuert
80. Sic, ut iam sospes quam cito adesse uelis.

47. dea *cod.*64. Phas *cod.*66. Termodoontiacis *cod.*

III. De Adamante Mathie Regis et Aquila Cesarea.

1. Hístricus fortis superare suas
Fulminum uires adamas fugamque
Perpetem annorum, facile atterentem
Singula tandem,

5. Ignium uictor calibisque durum
Quicquid in toto uidet orbe Titan
Excauat, frangit, penetrat teritque
Non ebes inde,

Sed uelut fenix rediuiuus usque

10. Longius multo radiat magisque
Splendet attritu. Quid iners uolucres
Sueta fugaces

Insequi et dammas, Aquila, imbecilli
Prouocas rostro insuperandum acumen?

15. Non tuos sentis ueluti senectus
Fregerit unguis?

Undique annosa carie fatiscunt
Debiles ale neque sustinendo
Corpore infirmo satis excitare

20. Aera possunt.

O ebes cornu nimium retorto
— Vulneri non est habile inferendo
Vix cibus aptum, macies situsque in
Corpore testis —

III. De adamante et aquila. Aduerte Lector, quod auctor pro adamante intelligit Mathiam, Ungarie regem, pro aquila intelligit Federicum tertium imperatorem. Nam Mathias in insignibus (insignis *cod*) gerebat coruum habentem in rostro anulum aureum cum adamante pyramidato, Federicus autem aquilam nigram, imperiale signum. *Barb.*

6. tytan *codd.*

17. curie *Vat.*

25. Desine inuictum decus et potentum
Principum ac regum specimen coruscum
Parque Phebeis radiis inepto
Scalpere morsu.

IV. De eisdem.

1. Non quia tela Iouis tractare impune puteris
Et domina aerie sobolis,
Frangere uim solidi temptes adamantis inermi
Pollice et ore ebeti senio,
5. Admonet attritis dum mordet uipera limam
Dentibus; abstineas fragili
Compellare amens cornu inuiolabile acumen,
Aut tua rostra tuus feriet
Impetus et nixu proprio frangeris, ab altis
10. Ceu scopulis solet ira maris.

V. De coruo Mathie Regis et aquila Cesarea.

1. Non tibi placeas superbiasue
Quod Iouis famula et ministra fulmen
Illeso uehis ungue porrigisque,
Nam custos tripodum comesque Phebi
5. Est ales tibi preferenda multum:
Tu terres, agitas, lacessis, uris
Mortales, melior sed ille lucis
Dodone aut Libie estuantis antro
Augur seu liquido euolans ab ortu

IV. Idem de eisdem *Barb.* 1. portare *Vat.* 3. tentes *Vat.* 5. monet *pro* mordet *Barb.*

9. alto *Barb.*

10. rodit *pro* solet *Barb.*

V. De coruo et aquila. Intendit de rege Mathia pro coruo et pro aquila de imperatore Federico III. *Barb.* 3. Illi *pro* Illeso *Barb.* 6. terras *Barb.* 8. ac. *Barb.*

10. Leuorsum tueat arcticum sub anguem
 Seu dextra petet Africum Canopum:
 Alis fatidicis et ore sacro
 Parcarum reserat latentiora
 Scita, nec sinit inscias futuri
15. Mentis sollicito pauore frangi.
 Aut spe non solidum eleuare plausum.

VI. De Adamante, coruo et anulo Mathie Regis.

1. Inuictus bello quod sis, adamantina uirtus
 Dat tibi, quod sapias, delphica prestat auis,
 Anulus eternum regni portendit honorem
 Namque in se rediens undique fine caret.

10. arcticum *Barb.*

11. affricum *Val.* aphricum *Barb.*

VI. De adamante, coruo et anulo ad Mathiam Ungarie Regem.

Barb. 3. eterni *Barb.*

LE POESIE DI CALLIMACO ESPERIENTE A MATTIA CORVINO

Due fra i manoscritti della Bibliot. Apost. Vaticana, cioè il cod. Vat. Lat. 2869 e Barb. Lat. 2031 contengono, fra le altre di Callimaco Esperiente, alcune poesie scritte nella corte di Mattia Corvino, Re d'Ungheria. Il cod. Vaticano le contiene tutte e sei, l'altro soltanto quattro. Fino adesso non ne fu pubblicata che una sola da Stefano Hegedűs: *Pro Regina Beatrice ad Mathiam Hungarie regem*. Lo Zeissberg, i monografo della storiografia medioevale polacca, le ha conosciute tutte e sei, per quanto non ne abbia forse valutato tutta l'importanza e la sua teoria sopra la data della loro composizione sia — secondo la mia opinione — affatto erronea.

Sotto il punto di vista letterario, la più importante fra le poesie di Callimaco Esperiente è quella *Ad Petrum Garasdam Hungarum*. La figura del Garázda, le cui opere sono andate perdute, viene molto chiarita da questo documento prezioso. Le altre cinque poesie sono di contenuto storico e si riferiscono in parte ai preparativi bellicosi contro i Turchi, in parte alla vittoria di Mattia sopra Federigo III.

È verosimile, come ho detto, che Callimaco Esperiente abbia scritto queste poesie nella corte di Mattia Corvino. La loro data è, secondo la mia opinione, l'anno 1483—4, e non 1477—79, come lo Zeissberg afferma. Benchè non abbia documenti diretti per provare che Callimaco Esperiente sia stato nella corte di Mattia nel 1483—84, coi documenti indiretti posso ottenere una certezza quasi assoluta del mio asserto.

Nella raccolta degli epigrammi di Ugolino Verino, poeta fiorentino, che fu offerta a Mattia Corvino, si trova una sua poesia *Ad Callimachum Etruscum, poetam insignem, Pannonii*

regis amicum. Questa poesia fu scritta da Ugolino Verino nel 1483, quando suo fratello Salvestro, ritornato recentemente dall'Ungheria, gli raccontò che Callimaco Esperiente, il suo antico amico, si trovava in quel tempo nella corte di Mattia Corvino. Altrimenti non sarebbe spiegabile perchè il Verino abbia scritto questa poesia di una attualità ben visibile.

La raccolta degli epigrammi del Verino fu portata in Ungheria dallo stesso Salvestro nella prima metà del 1484, quando Callimaco Esperiente si trovava ancora a Buda. Altrimenti la suddetta poesia del Verino, il quale dalle informazioni di suo fratello certamente ben conobbe l'ambiente letterario e gli uomini per vario rispetto eminenti che vivevano a Buda, sarebbe priva di senso.

Anche psicologicamente è verosimile questa data. È cosa conosciuta, e facile a provare, che Callimaco Exp., il diplomatico del Re di Polonia nemico di Mattia, anche prima ed anche dopo di questa data fu sempre un nemico delle tendenze ed aspirazioni politiche di Mattia e che soltanto in questi due anni le relazioni politiche fra Polonia ed Ungheria erano così pacifiche, che Callimaco, „il Mazzarino polacco“, senza difficoltà sia di sincerità personale sia inerenti al suo ufficio poteva scrivere poesie di carattere panegirico a Mattia Corvino. Lo sfondo storico sarebbe meglio chiarito, se una volta riuscissimo a scoprire o negli archivi polacchi o negli ungheresi i documenti diplomatici di questi due anni.

